

Právněsociologická studia na brněnské akademické scéně

Tradice brněnské sociologie práva

Sociologie práva se jako akademicky pěstovaný vědní obor etablovala postupně v návaznosti na právně sociologické reflexe rozvíjené již od antiky, zejména však na základě sociologických úvah o vztahu práva a společnosti Emila Durkheima a Maxe Webera a díky zakladatelskému úsilí rakouského romanisty Eugena Ehrlicha o konstituování sociologie práva jako vědní disciplíny. Je příznačné, že realizace těchto snah o etablování sociologie práva vyvrcholila v období mezi světovými válkami v tehdejší Československu právě v Brně jako reakce na krajní právní pozitivismus (právní normativismus) Weyrovy normativní právní školy, pěstovaný na brněnské právnické fakultě. Dnešní sociologie práva rozvíjená na Právnické fakultě Masarykovy univerzity může tak navazovat na takové významné vědecké osobnosti první republiky působící v Brně, jako byl Emanuel Chalupný, Inocenc Arnošt Bláha a Vladimír Kubeš. Zde se sluší připomenout, že Chalupného *Sociologie a filosofie práva a mravnosti* (1929) je považována za vůbec první českou monografickou práci o sociologii práva a je o to cennější, že ji autor napsal po 25leté advokátní praxi, z níž čerpal velké bohatství empirických sociologických poznatků všeho druhu, nejvíce ovšem z oboru sociologie práva. Na Chalupného navazující Bláha se pak pokusil ve své *Sociologii* (1968) o systematické uspořádání sociologie a samostatnou kapitolu zde věnoval i sociologii práva. Shodně s Chalupným chápe sociologii práva jako rozhodující dynamický moment ve vývoji právní vědy, což je důsledkem jeho vymezení sociologie práva, spočívajícího, řečeno slovy Bláhovými, v právní zkušenosti a v právní skutečnosti jako specifických zkušeností a skutečností sociálních.

S brněnskou právnickou fakultou je pak z prvorepublikových profesorů, věnujících se i právně sociologické problematice, nejvíce svázán Vladimír Kubeš, zvolený ve školním roce 1947-1948 dokonce jejím děkanem. Ač byl žákem Weyrovým, chápal nezbytnost právně sociologické analýzy práva a napsal učebnici právní sociologie, kterou chápal jako základní aplikaci sociologických metod na právo. V důsledku únorových událostí roku 1948 byl však Kubeš zbaven akademické funkce a možnosti přednášet a brněnská právnická fakulta byla brzy nato zrušena. Po obnovení fakulty v roce 1969 se na ni mohl Kubeš krátce vrátit, s postupující socialistickou normalizací byl z ní však brzy znovu vyhozen.

Výuka sociologie práva byla v období po roce 1970 na brněnské právnické fakultě sice zachována, ale ve značně okleštěném a přísně marxistickém duchu. Další svobodný rozvoj sociologie práva mohl nastat až po roce 1989, kdy se tento vědní obor začal profilovat počátkem 90-tých let pod vedením Pavla Hungra, (Učebnice Hungr, P. – Dobrovičová, G., *Sociologie práva* (1990) a v doplněném vydání Hungr, P. a kol. *Sociologie práva* (1992)). Od roku 1992 se garantem studijního předmětu sociologie práva stal doc. Miloš Večeřa (v současné době i vedoucí katedry právní teorie, v rámci níž je sociologie práva zařazena), dalším vyučujícím sociologie práva na brněnské katedře je od roku 1990 dále dr. Martina Urbanová.

Brněnské pojetí sociologie práva

Právo vždy představovalo jeden ze základních regulativů sociálního chování. Rostoucí komplexita a rozmanitost společenských jevů a problémů si však s postupující modernizací společnosti vyžádala širší než jen právně pozitivistický pohled na právo. Obsah sociologie práva se postupně od jejího konstituování jako vědní disciplíny ve 20. letech minulého století postupně vyhraňoval, a to především co do šíře studované problematiky a míry empirické nebo naopak její obecně teoretické orientace. Podstatnou je v této souvislosti otázka chápání vztahu filosofie práva, teorie práva a sociologie práva, který německý sociolog Rehinder výstižně vyjádřil tak, že filosofie práva chápe právo v jeho idealitě (hodnotový rozměr práva), právní teorie se zaměřuje na normativní povahu práva (normativní rozměr práva) a sociologie práva je pak svou povahou vědním oborem, který studuje, jaké právo ve skutečnosti je, jaký je život práva ve společnosti, tedy táže se po fakticitě práva (sociálně empirický rozměr práva).

Brněnská sociologie práva se snaží navázat právě na toto Rehinderovo rozlišení a snaží se být proto spíše empirickou sociologickou disciplínou, než jakou je sociologie práva přednášená na pražské právnické fakultě, a na druhé straně mít méně charakter obecné sociologie, jak je koncipována kupř. na bratislavské právnické fakultě. V tomto duchu je zaměřena i výuka, učební pomůcky i vědeckovýzkumná činnost.

Předmět sociologie práva je tak pojmán ve weberovském smyslu jako vztah práva a společnosti, představující stálý proces jejich vzájemné interakce a ovlivňování. Základními položkami takto chápaného předmětu sociologie práva jsou:

- reciproční vztah práva a společnosti,
- mechanismus působení práva ve společnosti,
- funkce a role práva ve společnosti.

Sociologie práva je tedy chápána jako mezní, resp. interdisciplinární vědní obor, k němuž směřují podněty jak ze strany sociologie, tak i právní vědy a vymezuje se tak v klasické diferenci mezi fakticitou a normativitou práva.

Pedagogické, publikační a vědeckovýzkumné výstupy brněnské sociologie práva

Sociologie práva je na brněnské právnické fakultě katedře právní teorie vyučována jako povinný jednosemestrální předmět pro studenty práv všech programů studia v rozsahu 2 hodin přednášek a 1 hodiny seminářů týdně. Cílem předmětu je zprostředkovat budoucím právníkům sociologické chápání práva jako přístup komplementární k přístupu normativnímu, představuje podstatný metodologický koncept práva a plní tak i významnou propedeutickou roli. Seznamuje se sociálními kontexty jednotlivých prvků mechanismu právní regulace od právní politiky po oblast realizace a efektivnosti práva a ukazuje, jak interakce práva a společnosti ovlivňuje obsah práva a jeho působení ve společnosti. Základními tématickými okruhy výuky vedle nezbytného seznámení s hlavními sociologickými pojmy, kategoriemi a metodami jsou otázky vztahu práva a společnosti: právo jako sociální norma, sociologické chápání práva jako oblasti sociálního života, právo a sociokulturní systém společnosti, možnosti a meze práva, sociální funkce práva, efektivnost práva, vztah práva – právního

vědomí – právního chování, sociální kontrola a právo, problematika sociální deviace a protiprávního jednání, popis a analýza právního chování a vybraní představitelů a směry sociologie práva.

K výuce je využíváno několik studijních pomůcek zpracovaných pedagogy katedry. Jsou to především učebnice *Základy sociologie práva* (Večeřa, M. – Urbanová, M., 1996), *Sociální kontrola a právo* (Urbanová, M., 1998) a *Teorie sociálního státu* (Večeřa, M., 1995). Pro semináře je využívána textová učebnice *Sociologie práva v textech* (Večeřa, M., Urbanová, M., 1998). Výhodou těchto učebnic je fakt, že jsou koncipovány přímo pro výuku předmětu sociologie práva a to samotnými vyučujícími tohoto předmětu. U většiny z těchto učebnic jde již o druhé doplněné a rozšířené vydání, do něhož byly zapracovány zkušenosti s prvním vydáním. Autoři nyní připravují další inovaci těchto učebnic, neboť od jejich vydání už uplynula relativně dlouhá doba.

Vedle těchto publikačních výstupů se oba pedagogové zabývají i dalšími tématy problematiky sociologie a teorie práva a publikují výsledky svých analýz. M. Večeřa se věnuje zejména problematice vztahu právních a neprávních normativních systémů, sociálního a právního státu, sociální spravedlnosti, legitimacy práva, právního vědomí a některým historickým tématům sociologie práva. M. Urbanová dále rozvíjí některé úvahy týkající se sociální kontroly, deviace, anomie a práva a zabývá se tak jedním z ústředních témat sociologie práva – vztahem sociální moci a práva.

V oblasti vědeckovýzkumné byl na brněnské katedře právní teorie realizován v oblasti sociologie práva výzkumný úkol podpořený Grantovou agenturou ČR na téma *Právní postoje a hodnotové orientace delikventních žen*. Jednalo se o velmi rozsáhlý tříletý výzkumný projekt zahrnující kvantitativní i kvalitativní empirický výzkum vězněných žen v České republice. Projekt byl dokončen v závěru roku 2004 a jeho výsledky budou publikovány v monografické studii, která je připravena do tisku a vyjde v nejbližší době, a ve sborníku z mezinárodní vědecké konference na téma *Ženská delikvence jako sociální jev*, která byla uspořádána 4. listopadu 2004 na právnické fakultě v Brně k seznámení se závěry projektu. Na konferenci vystoupil se svými příspěvky nejen širší kolektiv řešitelů projektu, ale i další odborníci, kteří se dané problematice ženské delikvence dlouhodobě věnují. Sborník vyjde začátkem roku 2005.

Spolupráce a kontakty s domácími a zahraničními pracovišti sociologie práva

Obor sociologie práva se na brněnské právnické fakultě úspěšně rozvíjí také díky spolupráci s českými a zahraničními pracovišti obdobného odborného zaměření. Z českých pracovišť je to zejména Institut pro kriminologii a sociální prevenci v Praze, jehož pracovníci Markéta Štěchová a Kazimír Večerka se věnují blízké odborné problematice. Kontakty s podobně tematicky orientovanými odborníky jsou udržovány zejména prostřednictvím sekce sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti a jejich pravidelných seminářů.

Ze zahraničních pracovišť je dlouholetá spolupráce navázána zejména s Rolandem Girtlerem z Institutu pro sociologii univerzity ve Vídni. Prof. Girtler se každoročně podílí na výuce brněnských studentů přednáškou z oblasti sociologie práva na téma sociální a asociální společenské skupiny, v níž studenty seznamuje především se svými kvalitativními výzkumy z oblasti života různých subkultur a kontrakultur. Výsledkem této spolupráce bylo také české vydání jeho knihy *Okrajové sociální kultury* (Randkulturen) v roce 2001 v rámci uděleného grantu z Nadace Open Society Fund Praha. Institut pro sociologii ve Vídni dále umožňuje rozšířit odborné i pedagogické poznatky díky studijním pobytům na tomto pracovišti. Z rakouských odborníků dále doplňuje výuku brněnských studentů Wolfgang Stangl z Institutu pro právní a kriminální sociologii ve Vídni s tématy: *Bezpečnost ve městě*, *Policie všedního dne* a pod.

Katedra právní teorie dále v rámci empirického šetření *Právní postoje a hodnotové orientace delikventních žen* navázala užší kontakty s Institutem pro trestní právo a kriminologii Právnické fakulty v Heidelbergu. Vedoucí tohoto institutu Dieter Dölling a jeho spolupracovník Dieter Hermann jsou brněnskému výzkumnému týmu nápomocni při odborných konzultacích. V brněnském výzkumném projektu bylo také možno navázat na heidelberský model rozdělení sociálních hodnot, což umožní komparace hodnotových orientací českých a německých delikventních žen.

Rovněž velmi dobře probíhá spolupráce s Katedrou sociologie FF UK v Bratislavě, jehož kolektiv pracovníků vedený Gabrielou Lubelcovou zajistil provedení komparativního empirického výzkumu vězněných žen ve věznicí v Nitře za použití slovenské verze českého dotazníku. Realizují se také výměnné přednášky a konzultace.

Martina Urbanová – Miloš Večeřa